

Tanja Oblak Črnič, Jernej Prodnik

PRISTRANOSTI INTERNETA IN (NE)MOČ SPLETNIH OBČINSTEV

IZVLEČEK: Namen prispevka je pokazati na omejitve »emancipatornih« potencialov interneta kot medija in opozoriti na svojstvene pristranosti, ki zmanjšujejo avtonomijo pri delovanju ter izbira posameznikov na spletu. Avtorja najprej konceptualizirata kibernetski prostor kot skupek materialne infrastrukture, javnih reprezentacij in vsakodnevni praks, kar jima omogoči, da analitično razmejita ključne ravni, prek katerih se vzpostavljajo razmerja med spletnimi akterji. V nadaljevanju prek kritike tehnološkega determinizma predstavita lasten model materialnih, vgrajenih in strukturnih pristranosti. Medtem ko materialne pristranosti izhajajo iz same tehnične infrastrukture interneta, ki temelji v mrežni strukturi in spletnih povezavah, so vgrajene pristranosti povezane z digitalnimi veščinami, homogenizacijo izbire in mehanizmi avtoritete. Pri strukturnih pristranostih igrajo ključno vlogo komodifikacija, privatizacija in koncentracija, ki se prenašajo tako na tehnično infrastrukturo samih omrežij kot na vsebine in aplikacije, ki tečejo na omenjeni materialni platformi. Avtorja članek skleneta z razmislekom o posledicah teh ugotovitev za proučevanje spletnih občinstev.

KLJUČNE BESEDE: pristranosti in kibernetski prostor, občinstva, splet in internet, nenanosti, hierarhičnost, koncentracija moči

The biases of the internet and the (un)power of web audiences

ABSTRACT: The main purpose of this article is to set out the main limitations of the »emancipatory« potential of the Internet, and to show certain biases of this technology with regard to audiences and individual agency online. The text first conceptualises cyberspace as an assemblage of material infrastructure, public representations and everyday practices which enables the differentiation of the key levels through which relations among different actors on the Web are formed. The authors then provide a critique of technological determinism by focusing on their own model of material, incorporated and structural biases that constrain the power of audiences and possible emancipatory potential that could develop online. While material biases derive from the technical infrastructure of the Web that is based on network structure and web links, embedded biases refer to digital competencies, the homogenization of choice and mechanisms of authority. When it comes to structural biases, crucial areas include

commodification, privatisation and concentration which are transmitted via both the technical infrastructure as well as content and applications. The authors conclude with a consideration of the possible consequences of these findings for understanding the complicated relations involved in studying audiences on the Web.

KEYWORDS: *biases and cyberspace, web-audiences, the web and the Internet, inequality and hierarchies, concentration of power*

1 Uvod

Podobno kot razmah drugih novih tehnologij je tudi pojav interneta spremljalo svojevrstno utopično pričakovanje, da gre za rojstvo emancipatornega medija, ki bo opolnomočil posameznike ter do tedaj izolirane in nemočne množice uspešno povezal v skupno globalno vas. Avtorji so ključna razloga za to videli v decentraliziranosti in nehierarhičnosti te nove tehnologije, pojmovni sezname novonastalih enakosti pa so segali na raven ozemeljsko, politično kot tudi kulturno in družbeno pogojenih oznak (Kitchin 1998): brezmejnost in brezprostorskost, enakopravnost in nehierarhičnost, demokratičnost in brezvladje so denimo označevali potenciale nove tehnologije, ki naj bi vzpostavila nov družbeni red – red brez hierarhij in klasičnih avtoritet, red skupnega in enakega, red, ki je javen, vsem dostopen in odprt. Taka ideja vsesplošne »enakosti« se je zgodovinsko gledano elegantno vpela v kontekst ameriške kontrakulture v šestdesetih in sedemdesetih letih, ki je z znanstveno ideologijo ter zahtevami vojske (decentralizacija zavoljo morebitnih napadov) bistveno pripomogla k razumevanju interneta kot »romantičnega medija« (Curran in Seaton 2003).

Z množičnostjo in popularnostjo se je kibernetski svet zliil z vsakdanjo realnostjo do te mere, da so se težnje po urejanju in reguliranju »virtualnega« življenja ter vladanju temu življenju na spletu širile podobno hitro, kot se je razširil spekter »spoznanj« o negativnih implikacijah nove tehnologije. V privlačen in pester novi spletni svet so se namreč naselili tudi kaotični, dezintegrativni in družbeno gledano patološki pojavi. V zgodbo o boju med avtoritarno, nadzorovalno usmerjeno politiko do spleta in na drugi strani libertarno-demokratičnim pristopom, ki zagovarja splet kot skupno javno dobro, ki ni last nikogar, razen uporabnikov samih (Connery 1997; Knapp 1997), so z razmahom ekonomskih akterjev in specifičnih interesov moči v delovanje spleta odločno posegli interesi kapitala in kmalu vzpostavitev nove ekonomske elite, ki so – kot v primeru drugih medijskih korporacij – pričele pomembno strukturirati novomedijski vsakdan. Ključna posledica pestre plejade sprememb je bila postopna »normalizacija« svetovnega spleta ter očitno razpadanje meja med domnevno ločenostjo »virtualnega« in »realnega« prostora: vseprisotnost svetovnega spleta v vsakdanjih praksah uporabnikov je namreč prispevala k njegovi naturalizaciji, saj so o specifikah njegove uporabe uporabniki prenehali zavestno razmišljati, internet pa je v številnih pogledih postal kvečjemu podaljšek družbenega življenja oz. njegovo nadaljevanje. S tem je splet v veliki meri pričel odražati družbo kot takšno (Prodnik 2010).

Kljub temu se zdi, da je »moč« uporabnikov še vedno prepuščena njim samim; kot da bi popularno razumevanje spleta gradilo na ideji vseмогоčnega uporabnika, ki se

vedno in vselej lahko svobodno odloča, kaj, kako in čemu bo na spletu počel, z vsakim novim klikom pa povzročil vihar in novo družbeno revolucijo. Še več, uporabniki so mnogokrat celo v znanstvenih zapisih sprejeti kot aktivni in samorefleksivni akterji, ki povsem samostojno odločajo o svojih rabah in potrebah (Napoli 2011). Skrajno zaupanje v »vsevedočega« uporabnika, ki razume splet in zna uporabljati njegove aplikacije, je odraz zame(gl)jenega pogleda ne le na spletno realnost, ki se reproducira skozi medijski in tehnološko-determinističen diskurz, ampak tudi na širšo družbo, saj spregleda pogojenost in omejenost posameznika v družbi. Ta se podobno kot v družbenih odnosih odraža tudi na svetovnem spletu: posameznik je tehnološko, strukturno in ideološko močno omejen v svojem delovanju.

Ključna težava idealističnega dojemanja domnevno avtonomnega posameznika je predvsem v ignoriranju neenakih razmerij moči, ki obstoječega družbenega *statusa quo* niso zgolj preslikala na splet, ampak so po empiričnih analizah Hindmana (2009) obstoječe neenakosti celo povečala. Na ravni spletnih vsebin je namreč prišlo do koncentracije prometa v smer najbolj priljubljenih spletišč, na ravni rab pa pri spletnih občinstvih prihaja do vsaj tako visoke koncentracije kot v tradicionalnih medijih. Čeprav je internet vsakemu posamezniku, ki ga uporablja, omogočil preprosto produkcijo vsebin in prispeval k svojevrstni demokratizaciji, rezultat več kot očitno ni tudi dejanska razpršitev vpliva in moči med posameznike, kar je le ena izmed mnogih kontradikcij interneta kot medija. Svojevrstno opolnomočenje in zmanjševanje ekskluzivnosti pri produkciji vsebin namreč spremlja naraščanje neenakosti zaradi koncentracije pri njihovem sprejemanju.¹

Vztrajanje na avtonomnem in aktivnem uporabniku zato v veliki meri pomeni negacijo spoznanja, da so se na spletu prek izrazite komercializacije in komodifikacije kibernetkega prostora ter prenosa siceršnjih družbenih neenakosti na splet vzpostavile (nove) *stroge hierarhije*, ki na strukturni ravni obvladujejo internet kot medij. Po drugi strani ne gre spregledati niti subjektivnih, socialno-psiholoških omejitev pri izbirah posameznikov, saj imamo ljudje le redko racionalen, še manj pa popoln nadzor nad svojimi odločitvami (Salecl 2011). Vseprisotna možnost izbire, ki jo imamo v današnji družbi na številnih področjih in ki jo lahko razlagamo s poznokapitalistično »ideologijo izbire«, je v resnici zreducirana na *osebno* pravico posameznika do izbire in posledično prevzemanje odgovornosti za te odločitve. Ideja (pre)številnih možnosti pri izbiri je očitna

-
1. Te neenakosti se zaradi specifik interneta reproducirajo – največji akterji imajo največ virov, s čimer lažje ohranjajo svoj položaj ali ga celo izboljšujejo, (predvsem finančne) ovire pri vstopu med največje igralce pa se povečujejo. Hindmanova (2009: 6. pogl.) raziskava je sicer vključevala tudi analizo blogov. Kljub temu da imajo milijoni blogov, je res dobro obiskanih le peščica, še bolj problematično pa je, da so »glasovi« teh blogerjev nereprezentativni glede na celotno družbo. Majhno skupino ljudi, ki pišejo najbolj obiskane blogov, namreč sestavlja predvsem družbena elita. Med avtorji najbolj obiskanih blogov so tako na primer skorajda vsi končali univerzitetni študij, kar dve tretjini jih ima doktorat, enak delež jih je diplomiralo na elitni univerzi. Hindman (prav tam: 124; prim. Kaye 2011) blogosfero zato primerja z atensko demokracijo – tisti, ki se lahko posvetijo politiki in javnim debatam, so tisti z največ družbene avtonomije.

tudi za splet, pri čemer neskončnost potencialnih spletnih mest pogosto niti najmanj ne deluje osvobajajoče. Tako se uporabniki zaradi *udobja* največkrat odločajo za obiskovanje istega družbenega omrežja kot večina prijateljev, pri brskanju po spletnih virih pa za tiste možnosti, ki jih Googlov iskalnik na seznamu zadetkov navede na prvih mestih.

V okviru teh struktur imajo posamezniki še vedno razmeroma odprte možnosti ter dovolj prostora za izbiro in avtonomno delovanje, a *protislovja novih medijev* so neizbežna (Rice 1999): pojav nišeizacije in izolacije na eni ter koncentracije na drugi strani; možnosti za široko in nehierarhično mobilizacijo, a obenem povečevanje razlik v razmerjih moči. Ta protislovja so inherentna že samemu internetu kot tehnologiji, ki je bil sprva zasnovan kot razpršeno in decentralizirano omrežje, s komercializacijo, množičnostjo in popularizacijo pa se je moč pri podajanju vsebin, ki tečejo na tej tehnološki podlagi, pričela koncentrirati. Kot poudarja Mattelart (2000: vii), gre v teh paradoksih le za navidezna nasprotja: fragmentacija je povsem logična posledica homogenizacije družbe, ki je inherentna poenoteni ekonomski sferi. Povečuje se namreč prepad med racionalnostjo trga in raznolikostjo kultur, med tehnoznanstveno logiko, ki teži k poenotenju in redukciji, ter kulturno potrebo, da nečemu (raznolikemu) pripadamo.

Pričujoči članek se loteva razgrnitve družbenih in tehnoloških ravni, ki v veliki meri vplivajo na posameznikovo vedenje, strukturirajo njegovo obnašanje ali omogočajo nekatere aktivnosti, drugih pa ne. To nikakor ne pomeni, da so občinstva ali uporabniki vsestransko determinirani in neavtonomni, vsekakor pa so v svojih aktivnostih včasih bolj, drugič manj omejeni. Namen prispevka je pokazati prav na vprašljivo »emancipatorno« moč interneta kot medija ter opozoriti na vlogo tistih dejavnikov, ki vnašajo svojstvene *pristranosti* v sicer pestra in heterogena spletna okolja. Zato najprej konceptualiziramo kibernetški prostor kot skupek materialne infrastrukture, javnih reprezentacij in vsakodnevnih praks, na podlagi katerih analitično razmejujemo ključne ravni, prek katerih se vzpostavljajo pomembna razmerja med spletnimi akterji. Nato se skozi kritiko tehnološkega determinizma posvetimo analitični razmejitvi svojstvenega modela pristranosti, kjer ločujemo med *materialnimi*, *vgrajenimi in strukturnimi* pristranostmi interneta. Vsaka od omenjenih pristranosti in ravni znotraj njih potencialno omejuje emancipatorno moč domnevno avtonomnega in aktivnega internetnega uporabnika, pri čemer se v okviru teh pogojenosti pojavljajo tudi pomembne razlike in dejavniki, ki se z različnimi stopnjami vpliva tudi medsebojno omejujejo ali omogočajo. Članek sklenemo z razmislekom o morebitnih posledicah pristranskosti spleta za razumevanje zapletenih razmerij na področju proučevanja spletnih občinstev.

2 (Infra)struktura kibernetškega prostora: materialna forma, reprezentacija in izkustvo

Pri umeščanju kulturnih in medijskih sprememb, povezanih z novimi mediji, se naslanjamo na koncept kibernetškega prostora, ki pa je v sodobnih razpravah pogosto uporabljen le na metaforični ravni. Kot opozarja Dahlgren (2009: 155), nastopa v tem primeru kibernetški prostor le kot neka rezidualna kategorija, kot »neprostor«, pri čemer se izgubi možnost za bolj poglobljeno analizo družbenih transformacij na ravni

izkušenj, identitet, veščin in horizontov pričakovanj. Nunes (2006) denimo odpre prostor za tovrstno raziskovanje, ko se eksplicitno vpraša, »kje je kibernetski prostor?«, saj ga opredeli širše kot zgolj področje praks in izkušenj. Po Nunesu se namreč sleherna analiza kibernetskega prostora nanaša na dinamična razmerja med »materialno formo, konceptualno reprezentacijo in dispozicijskimi praksami, ki proizvajajo omrežni družbeni prostor« (Nunes 2006: xxii). Materialne forme obsegajo konkretne računalniške tehnologije in programje, družbeni dostop do njih in človeško-strojne interakcije, ki potekajo okrog posamičnih rab. Konceptualne reprezentacije se nanašajo na prevladujoča razumevanja omrežja in spleta – kot trga, informacijskega vira, domene prostega časa, civilnega orodja, globalne družbe itd., ki pripomorejo k visoki stopnji konceptualne stabilnosti. Prakse, relevantne za kibernetski prostor, pa so številne in specifične, od e-pošte do izmenjave datotek, bloganja, objavljanja biografskih podatkov na družabnih omrežjih, moderiranja forumov, nakupovanja, participacije v virtualnih igrah itd. Številne izmed teh vsakodnevnih praks niso postale le vsakdanje, ampak lahko s pametnimi mobilniki vdirajo v vse kotičke življenja.²

Za našo razpravo je ključen *odnos med materialno, strukturno in izkustveno dimenzijo kibernetskega prostora*, če želimo razumeti odvisnost in pogojenost vedenja »kibernavtov« od samega tehnološkega artefakta. Raven materialnih form znotraj kibernetskega prostora zajema to, kar Hindman (2009) preprosto poimenuje infrastruktura interneta, v najbolj splošnem smislu pa združuje »računalnike, kable in drugo strojno opremo, mrežne protokole, ki omogočajo komunikacijo med mrežnimi vozlišči, programske kode, ki podpirajo posamezne računalnike, in električno napeljavo, ki omogoča delovanje strojev« (Hindman 2009: 14). Če je infrastruktura torej predvsem materialna dimenzija kibernetskega prostora, je za konceptualizacijo tistega, kar občinstva lahko izkusijo, ko so na spletu, treba upoštevati še javne reprezentacije teh tehnologij in konkretne prakse, ki sam prostor delovanja na spletu konstituirajo.

Eden pomembnih idejnih okvirov, v katerem je v devetdesetih letih 20. stoletja »rasel« internet in kasneje splet, je t. i. *ideologija tehnologije*, ki tehnologijo razume »ne le kot naravno in normalno za kulturo, temveč tudi kot nekaj nujnega za izboljšanje družbe« (Burnett in Marshall 2003: 9). To pa posledično ustvarja željo po kulturnih transformacijah, kot jih narekuje tehnologija: »Prek ideologije o tehnologiji sprejemamo hitrost tehnološke spremenljivosti in naturaliziramo naše potrošniške želje do te mere, da nismo srečni, dokler nimamo čisto zadnjega tehnološkega modela. Za mnoge je ta ideologija tehnologije kulturna realnost, ki zaznamuje naš vsakdan« (Burnett in Mar-

2. Nedavna Ofcomova raziskava v Veliki Britaniji je na primer pokazala, da ima polovica najstnikov pametni mobilnik, s katerim je mogoče preverjati elektronsko pošto ali svoj profil na družbenih omrežjih ter brskati po spletu, zelo priljubljeni pa so tudi med starejšimi. Šestdeset odstotkov omenjenih najstnikov ocenjuje, da so od svojega pametnega mobilnega telefona zelo odvisni, da ti telefoni posegajo tudi v najbolj intimne kotičke življenja, pa kaže podatek, da kar polovica najstnikov v Veliki Britaniji priznava, da pametni mobilnik med drugim uporabljajo celo na stranišču (Ofcom 2011).

shall 2003: 9). Tehnološki diskurz, ki temelji na materialnih vidikih neke tehnologije,³ namreč omogoča artikuliranje, predvsem pa legitimiranje strukturnih sprememb v družbi, s čimer lahko pridobi osrednjo vlogo pri oblikovanju političnega, kulturnega in družbenega duha nekega časa. Njegova osrednja vloga je prav v navidezno nevtralnem opisovanju tehnoloških karakteristik. Navidezno zato, ker so se skozi zgodovino za isto tehnologijo v različnih družbeno-kulturnih okoliščinah vzpostavljale celo diametralno nasprotni interpretacije, kakšen je (ali naj bi bil) pomen neke tehnologije; to preprosto pomeni, da so že same interpretacije o pomenu neke tehnologije zmeraj družbeno specifične.⁴ S tem dobi tehnologija moč, da prek diskurza o sebi posredno soustvarja spremembe, ki naj bi jih ta diskurz opisoval povsem nevtralnno. Diskurz o tehnologiji namreč ne predstavlja transparentne slike resničnosti, ampak kvečjemu specifičen pogled nanjo, s tem pa posledično tudi (po)ustvarja to resničnost.⁵ Ključna implicitna predpostavka, ki izhaja iz te zastavitve, je, da so stvari, kakršne so, takšne zaradi specifik in zahtev tehnologije, ne zaradi razmerij moči v družbi, ki se jih skupaj z razrednim konfliktom ali na novo ustvarjenimi neenakostmi posledično izvzame iz družbene enačbe (Fischer 2010). Četudi se zaradi diskurza o tehnologiji ustvarja slika, po kateri je internet kot tehnologija avtonomen in določujoč, je vedno povezan z institucijami in razmerji moči. Kot druge tehnologije je del političnoekonomskega konteksta in obstoječih družbenih vzorcev, ki jih aktivno soustvarja, zato je konkretne rabe in odzive občinstev na spletu nujno umeščati v širšo perspektivo, ne zgolj skozi specifična tehnična orodja, ki jih splet ponuja.

Od zgodnjih začetkov je internet v svoji 40-letni zgodovini prehodil mnogo raznolikih obdobij: od tehno orodja znanstvenih elit in že omenjenega romantičnega medija se je intenzivno komercializiral (Oblak Črnič 2008). Poleg normalizacije spleta po mnenju nekaterih avtorjev (Bentivegna 2006; Dahlgren 2009; Napoli 2011) te spremembe prinašajo več pomembnih posledic: fragmentacijo kiberprostora, njegovo nišeizacijo in vse bolj izrazito specializacijo. To naj bi vodilo v povečano izolacijo drugače mislečih uporabnikov in tvorbo vase zaprtih, prvenstveno homogenih zasebnih skupnosti. Te ugotovitve niso prav daleč od tega, kar naj bi po mnenju Baumana (2001; 2008) posta-

-
3. Pri internetu na primer že omenjena nehierarhičnost, možnost mreženja, razpršenost in manko pravega centra. Ključno je seveda vzpostavljanje omrežij prek spleta: omrežij poznanstev, prijateljstev in stikov, ki postajajo sestavni del sodobnega vsakdana.
 4. Zanimiv zgodovinski primer je mehanska ura, ki sta jo kot metaforo v političnem diskurzu 17. in 18. stoletja v Evropi uporabljali dve nasprotujoči si doktrini: na celini so mehansko strukturo te tehnologije uporabljali kot potrditev avtoritarne politične ureditve, kot metaforo za Boga in kot ultimativni vir avtoritete; v Angliji, kjer je bil v političnem življenju že razvit liberalizem, pa so jo po drugi strani jemali kot dodatno afirmacijo spontanega političnega življenja, ki se podobno kot trg regulira sam (Fisher 2010: 76–77).
 5. Dyer-Witheford (1999) je v determinističnih napovedih Daniela Bella in nekaterih drugih avtorjev, ki so pisali o postindustrijski družbi, prepoznal prav takšno samouresničujoče napovedovanje: »postindustrijska futurologija napoveduje prihodnost, ki jo namerava narediti« (prav tam: 19). Ti avtorji so nameravali izbrisati razredne antagonizme in v družbo znova vnesti stabilnost, ta podvig pa naj bi se zgodil s pomočjo tehnološkega razvoja in racionalnega napredka, pri čemer bi seveda ohranili kapitalizem.

jale obče značilnosti sodobnih skupnosti: te vedno bolj postajajo osebni projekti, ki so podrejeni posamezni(kovi)m identitetam in identitetnim izbiram. Možnost poljubnega izbiranja, ki je skorajda izenačena s potrošniškim nakupom v supermarketu, istočasno implicira tudi poljubno odprtost ali zaprtost posameznika do neželenih »zunanjih« vplivov in naraščajočo krhkost tako izoblikovanih skupnosti. Prevladujoči značaj kibernetnega okolja pa v veliki meri narekuje načelo potrošniške identitete, kar v večji meri spodbuja individualistične oblike delovanja na spletu kot pa kolektivistične vzorce aktivnosti in skupinske participacije (Dahlgren 2009: 170). Potrošnja novih tehnologij, tako pri nakupu kot tudi končni uporabi, pa prinaša in ustvarja tudi pritisk časa in veščin – treba je imeti čas in ustrezna znanja; včasih je ta pritisk celo večji kot izhodiščna motivacija za nakup. Konvencionalna marketinška perspektiva zanemara te pomembne družbeno-kulturne dinamike, saj tehnologijo razume kot nevtralni skupek funkcionalnosti in rab. A tehnološki objekti in lastništvo nad njimi predstavljajo celo pričakovanja in strahove – projekcije iz preteklih izkušenj v smislu pričakovanih in zelenih veščin. Kibernetni prostor je torej več kot zgolj tehnologija in ni le neki prostor »tam zunaj«, kamor gremo, ko smo »na spletu«, temveč je »niz praks, ki delujejo na tehnološkem potencialu in konceptualnih okvirih« (Dahlgren 2009: 156–157). Ali rečeno z Nunesovimi besedami: »Kibernetni prostor ni nekaj, kamor gremo z omrežno tehnologijo, temveč to, kako jo živimo« (Nunes 2006: xxiii).

3 Pristrana kultura interneta in pogojenost spletnih izkušenj

Kibernetni prostor je za komunikologijo zanimiv predvsem kot specifičen komunikacijski fenomen, kjer imajo pomembno vlogo razlike vseh vrst – politične usmeritve, zanimanja, spol, etničnost, kulturni kapital, prostor in podobno (Dahlgren 2009: 164). Dnevna raba interneta je že na ravni praks in zanimanja pogosto neenakomerno razdeljena: tako denimo rabe za politične namene pogosto prehitujejo druge rabe, kot so na primer splošni družbeni stiki, zabava, klepet, nakupovanje, igre, nepolitične informacije itd.

Analiza spletnih delovanj in predvsem komunikacijskih praks je v daljši zgodovini internetnih študij pogosto opremljena z zdrsom v tehnološki determinizmu, ki – poenostavljeno rečeno – »reducira specifičnost komunikacijske prakse, ki poteka prek nekega komunikacijskega medija, na tehnološke lastnosti samega medija« (Škerlep 1998: 25). Koncept *tehnološkega determinizma* po Burnettu in Marshallu (2003: 10–12) poudarja neizogibnosti, ki jih tehnološka sprememba prinaša, producira dialektiko med utopičnimi in distopičnimi pogledi na tehnologijo in družbo ter zgodovinske, družbene in kulturne procese reducira na en sam vzročni dejavnik. Tehnodeterministična logika tako ustvarja napačne predstave, da v neki dobi »prevladujoča tehnologija« na primer kavzalno determinira način interakcij med ljudmi; s pojavom spleta in njegovo popularizacijo so tako vzniknile mnoge ideje o »virtualnih odnosih«, »virtualnih skupnostih« in »virtualnih identitetah«, ki s »pravo«, »resnično« identiteto nimajo nič skupnega.

Internet je v tem kontekstu še posebej zahteven za analizo, saj kot metamedij, ki sestoji iz različnih medijev ali, še bolje rečeno, iz različnih tehnoloških matric (Škerlep 1998: 27), ki skozi različna komunikacijska orodja s svojimi vmesniki različno

strukturirajo možni način komuniciranja za uporabnika, omogoča hitro prehajanje med različnimi komunikacijskimi praksami, ki so umeščene v številne družbene prostore. A spoznanje, da ima sleherni družbeni medij tudi svoje pristranosti – v smislu kateri tip komuniciranja spodbuja ter kakšne družbene posledice in nagrade prinaša uporabnikom (Innis 1951 v Quan-Haase in Young 2010) – postaja mnogokrat izhodišče tudi empiričnih študij o rabah novejših spletnih storitev, med katerimi v zadnjih letih največ zanimanja zbuja porast spletnih družabnih omrežij.

Innisova teorija pristranega komuniciranja (*bias of communication*), ki je v komunikologiji zaznamovana kot tehnodeterministični pogled na vlogo komuniciranja in tehnologij v družbi, kljub temu ponuja izhodišče za analizo strukturnih omejitev tehnologij v odnosu do njenih končnih uporabnikov. Sleherni komunikacijska tehnologija namreč po mnenju Innisa prinaša »zavezanost« ali »pristranost« bodisi do časa bodisi do prostora. Komunikacijski medij je lahko prvenstveno namenjen konzervaciji informacij v času (*time-biased*) ali široki distribuciji informacij v prostoru (*space-biased*): časovna pristranost v dani kulturi pomeni, da je v ospredju težnja po ohranitvi informacij skozi čas, prostorska pristranost pa nasprotno predstavlja težnjo po širši distribuciji informacij skozi prostor.⁶ Časovno pristranske družbe so ohranjale večjo izoliranost in manjšo odprtost do izmenjave z drugimi kulturami in tradicijami, zato so posledično bolj konservativne. Kulture, pristranske do prostora, pa so zgodovinsko gledano delovale na podlagi takšnih komunikacijskih tehnologij, ki so omogočale širšo diseminacijo in izmenjavo informacij v prostoru. Papir je bil recimo bistveno bolj mobilni način prenosa informacij, prinesel pa je tudi večjo možnost kulturne dominacije v širšem prostoru in oblikovanje imperijev.

Ker je Innis svojo teorijo zasnoval v petdesetih letih prejšnjega stoletja, torej pred pojavom interneta in svetovnega spleta, lahko kibernetični prostor kot skupek materialne, reprezentacijske in izkustvene dimenzije konceptualiziramo kot ravnotežje med obema tipoma pristranosti: prostorsko gledano ima večji doseg kot televizija, toda distribucija vsebin in njihova potrošnja sta bistveno bolj razpršeni; s prevlado zahodnocentričnih struktur tako na ravni materialnih kot tudi izkustvenih možnosti internet povečuje vpliv enega tujega jezika in na ta način centralizira moč v imperijskem smislu, kot ga razume Innis. Časovna pristranost kibernetičnega prostora je manj razpoznavna, saj je spričo hitrosti, hipnosti in nenehnega spreminjanja spletnih vsebin na spletu delovanje prek njega v času neulovljivo. A vendar, kot uporabniki z vsakim korakom na spletu puščamo svoje sledi. Mnoge informacije se dandanes prenašajo na internet ter s tem arhivirajo in trajno ohranjajo.⁷

-
6. Kultura, ki temelji denimo na oralnem komuniciranju, je po Innisu tista, ki deluje po načelu ohranjanja tradicije in ritualov ter je tako pristranska do prepletanja sodobnosti s preteklostjo. Ker je prevladujoča oblika komuniciranja oralna, je dejanska velikost te kulture omejena.
 7. Aplikacija Innisovih idej na raziskovanje interneta bi recimo med drugim pomenila, da se vprašamo tudi o tem, v kolikšni meri in na kakšen način internet določa mobilnost posameznikov ali organizacij v prostoru. Kako se nekdanje oblike prvotno vpisanih rab spreminjajo in od česa je uspešnost prehodov v načinu uporabe bolj odvisna – od institucionalnih okvirov, v katerih tehnologija nastane, ali od moči, lastnosti uporabnikov.

Kot poskus izgradnje novega konceptualnega presečišča med Nunesovim triadnim razumevanjem kibernetskega prostora in Innisovo teorijo pristranosti zastavljamo svojstven model *materialnih*, *vgrajenih* in *strukturnih* pristranosti, ki so v vzajemnem odnosu, pri čemer je vpliv ene vrste pristranosti v kompleksnem odnosu s preostalimi, zaradi svojih specifik pa lahko dodatno prispeva k skupnim omejitvam ali reproducira določene oblike delovanja, medtem ko poizkuse drugačnega delovanja omejuje.⁸ Najprej se lotevamo *materialne pristranosti*, ki se nanaša na infrastrukturno plat, torej na materialne specifikke digitalnih tehnologij, ki zaradi svoje tehnološke zgradbe po eni strani bodisi omogočajo bodisi onemogočajo določene oblike delovanja posameznika, kot je na primer formalna avtonomnost pri izbiri vsebin ali določena oblika komunikacije: neka tehnologija lahko omogoča le enosmerno sporočanje, druga pa dvosmerno. Kot drugo vrsto pristranosti omenjamo *vgrajene mehanizme*, ki so del posameznih spletnih strani, aplikacij ali vmesnikov in ne nujno internetne materialne strukture. Ta raven je pomembna, saj gre lahko v primerih vgrajenih tehnoloških omejitev za vprašanja moči ali družbenih in sociodemografskih omejitev neke tehnologije ter posledično njenih rab.⁹ Medtem ko *materialne pristranosti* izhajajo iz same tehnične infrastrukture interneta, ki temelji v mrežni strukturi in spletnih povezavah ter na internetu pretendira k politiki zmagovalca, ki pobere vse, so *vgrajene pristranosti* povezane z digitalnimi veščinami, homogenizacijo izbire in mehanizmi avtoritete. V zadnjem delu pa se osredotočimo na *strukturne pristranosti*, ki vsaj posredno odražajo prelivanje obstoječih družbenih razmerij (ne)moči v spletna okolja. Pri strukturnih pristranostih igrajo ključno vlogo komodifikacija, privatizacija in koncentracija, ki se prenašajo tako na tehnično infrastrukturo samih omrežij kot na vsebine in aplikacije, ki tečejo na omenjeni materialni platformi.

8. Čeprav se specifikke posameznih pristranosti, omejitev in z njimi povezanih tendenc ne morejo povsem izključevati, med njimi brez dvoma lahko obstajajo pomembne kontradikcije. Že omenjena formalna odprtost in demokratičnost interneta, na katerem lahko vsakdo z malo truda sporoča svoje mnenje, je na primer v neposrednem konfliktu z vlogo, ki jo na spletu (prek iskalnikov) igrajo spletne povezave. Z njihovo vlogo se ukvarjava v nadaljevanju; na tem mestu velja omeniti le, da bistveno prispevajo k naraščajoči koncentraciji prometa k največjim spletnim mestom (kljub temu da to morda niti ni njihov namen). To je prav tako v skladu z drugo ravno, namreč z značilnostmi kapitalistične družbe in v njej prisotnih tendenc po tržni monopolizaciji/koncentraciji (glej npr. Baran in Sweezy 1966). Zadnji dve tendenci torej vsaka na svoj način krepita omejitve vpliva posameznikov na spletu – prva zaradi določenih materialnih pristranosti, druga zaradi političnoekonomskega konteksta, v katerem obstaja internet.
9. Pri samih tehnoloških specifikah in »dizajnu« gre lahko tudi za povsem politična vprašanja, kako se razvija neka tehnologija. Eden ključnih političnih konfliktov na področju interneta in medijev v ZDA, v katerega se je vključilo tudi ogromno državljanov, se danes bije okrog vprašanja (tehnološke) nevtralnosti interneta (net neutrality), ki bo v veliki meri določal nadaljnji razvoj te tehnologije. Ključna točka spora je vprašanje, ali imajo ponudniki dostopa do internetnega omrežja (ISP-ji) pravico, da določajo hitrost prenosa določenih vsebin: hitrejši prenos za en tip vsebin bi lahko poslabšal dostop do vsebin, ki jih ISP določa kot »neprioritetne«. V ozadju teh konfliktov je poizkus medijskih in telekomunikacijskih korporacij, da bi si že na ravni tehnoloških omejitev izborile prednost na trgu (McChesney 2007).

3.1 Materialne pristranosti: mrežna struktura in spletne povezave

Eno od načel, ki je praktično od samega nastanka interneta tehnično in materialno neizogiben del same strukture tehnologije, je njegova *mrežna struktura*, ki pa ima po mnenju Burnetta in Marshalla tudi pomembno ekskluzivistično vlogo: »Splet kot omrežje ni ekskluziven samo po sebi; a ker število spletnih mest ni omejeno ali nadzorovano, so spletna mesta z vidika področnih interesov lahko zelo specifična. Ekskluzivističnost spleta kot omrežja je torej v razpršenosti uporabnikov v izolirane žepke interesov« (Burnett in Marshall 2003: 37). Ekskluzivističen značaj mrežnega sistema, kakršen je internet, ni nepomemben, če privzamemo, da splet kot omrežje pomembno spreminja tudi vzorce osebnih mrež. Mrežna struktura prepušča na eni strani široko distribucijo informacij prek številnih spletnih mest, obenem pa se je internet populariziral tudi kot pomemben prostor za ohranjanje osebnih stikov in vezi ter sklepanje novih poznanstev prek sistemov za izmenjavo e-pošte in vključevanja v diskusijske skupine ali prostore klepeta. Tako je splet konstitutiven tudi kot »kanal za geografsko razpršitev intimnosti medosebnih mrež« (Burnett in Marshall 2003: 37). Poleg intimizacije spletnega delovanja pa mrežna struktura interneta kot tehnologije prinaša še drugi paradoks – decentraliziran sistem omrežij, zgrajen kot prostor enakovrednih vozlišč, prek katerih poteka komunikacija med ustreznimi računalniškimi sistemi (od računalnika do strežnika in med strežniki), ki onemogoča identifikacijo centra, ki bi distribucijo vodil in nadzoroval. A vendarle obstajajo jasne smeri v samih informacijskih tokovih, ki obenem replicirajo in predstavljajo obstoječe strukture moči (Burnett in Marshall 2003: 44).

Poleg mrežne strukture imajo ključni vpliv na dostop in potrošnjo spletnih vsebin *hipertekstualne povezave*, ki jih Burnett in Marshall prikažeta kot »kri spleta«. Tudi Hindman (2009: 14–15) opozarja na ključno vlogo strukture povezav, saj določa, kaj državljani kot uporabniki spleta sploh lahko vidijo. Vzorci povezav, ki vodijo do nekega spletnega mesta, določajo njegov položaj v seznamu iskalnih rešitev. Posledice te moči, ki jih imajo povezave, niso zanemarljive, saj v prvi vrsti neposredno določajo *vidnost* spletnih vsebin; možnost izbire vsebin na spletu v duhu te razlage torej še zdaleč ni enaka – vsebine niso enakovredno dostopne vsem, saj njihovo hierarhijo gradijo spletni iskalniki, ki s tem postajajo pomembni vratarji pri odmerjanju pomembnih spletnih mest od manj pomembnih (Oblak in Petrič 2005). Nazoren primer je koncept googlearhije (Hindman 2009), ki sugerira, da spletna koncentracija izhaja že iz same velikosti medija in nezmožnosti državljanov, da bi tako obširen prostor pokrivali v celoti. Googlearhijo določa pravilo *tistega z največ povezavami*, iz česar izhaja, da je »vidnost« spletnega mesta odvisna od števila povezav, ki vodijo do njega. Posledično to vodi do prevlade majhnega števila spletnih mest v določeni »niši« oz. skupini spletnih vsebin. Ta odvisnost od števila povezav posledično samoohranja prevlado določenega spletnega mesta v posamezni niši, saj več povezav privablja več novih povezav, več pogledov in s tem več sredstev. Čeprav splet omogoča milijone možnosti dostopa do količinsko gledano ogromnega števila vsebin, pa ta plejada možnosti ne pomeni, da jih uporabniki tudi dejansko izkoriščajo, o čemer priča majhno število »hiperušpešnih«

spletnih mest, ki so najbolj vidna. Medtem ko nekatera spletna mesta konstantno naraščajo med zaznamki iskalnih rezultatov, pa nasprotno nekatera druga nikoli niso niti indeksirana v seznam »rešitev«.

Zato je na mestu opozorilo Lessiga (1999), da se regulacija interneta odvija ne le skozi zakonodajo in norme, temveč tudi skozi temeljne izbire v dizajnu, ki so vgrajene v sam internet, in skozi programje, ki določa, kaj uporabniki smejo in česa ne smejo početi. Če torej arhitekturo interneta razumemo v tem širšem smislu, ugotovimo, da so uporabniške interakcije s spletom bistveno bolj determinirane, kot si predstavlja večina. Nenazadnje je tudi krog spletnih mest, ki jih uporabniki najdejo in obiskujejo, bistveno manjši, kot se zdi (Hindman 2009: 15).

Hindman s svojo analizo utemeljuje, da na spletu vlada politika *zmagovalca, ki pobere vse*, kar pa ne velja le za največje spletne strani, kot so Google, Yahoo ali Facebook, temveč se prenaša tudi na *nižje* ravni spleta.¹⁰ Zato na vprašanja, ali je internet naredil politiko manj ekskluzivno, ali je opolnomočil državljane in povečal vpliv njihovega glasu, podaja preprost odgovor: »Ne«. Imeti možnost govoriti še ne pomeni, da te bo kdo slišal. Na ravni ekskluzivnosti je prišlo kvečjemu do premika od produkcije, ki je sedaj omogočena skoraj vsakomur, do filtriranja, ki ostaja v rokah najmočnejših in postaja pomembnejša zaradi preobilice informacij; vratarji tako ostajajo bistveni del informacijske pokrajine.

3.2 Vgrajene pristranosti: digitalne veščine, homogenizacija izbire in mehanizmi avtoritete

Drugo vrsto pristranosti imenujemo *vgrajene* pristranosti, ki so delno materialno pogojene s samimi tehnološkimi matricami, na katerih so zgrajene in vzpostavljene različne oblike možnih delovanj na spletu (kot načini komuniciranja, iskanja informacij, povezovanja z drugimi, predstavljanja sebe kot uporabnika ali objavljanja mnenj ipd.), a so neposredno odvisne od delovanja vmesnikov na eni in odzivov uporabnikov na drugi strani. Vmesniki v obliki konkretnih internetnih programov in storitev so sistemsko gledano podsistemi same internetne infrastrukture (v obliki mreže in povezav), ki jo s samim načinom prijavljanja, vključevanja in delovanja znotraj njih celo zapirajo. Predpostavljamo, da same tehnološke matrice nimajo nekih trajnih in fiksnih oblik, temveč se v praksi spreminjajo, posodablajo in nadgrajujejo. Te nadgraditve so pretežno rezultat tehničnih inovacij.¹¹ Drugi pomemben dejavnik, ki podoba in delovanje tehnološke matrice spreminja, pa so uporabniki sami. Denimo že s tem, ko

10. V njegovi analizi je sicer opaziti več težav pri izpeljavi ugotovitev. Vprašljivo je denimo prepričanje, da je z empiričnimi podatki spodkopal teze o fragmentaciji, saj z osredotočenostjo na niše dokazuje ravno nasprotno, namreč, da je v veliki meri prišlo do fragmentacije občinstev v nišne teme (t. i. narrowcasting – najprimernejši prevod bi bil ciljano razširjanje vsebin – kot nasprotje broadcastinga, ki ga poleg spletnih strani vedno pogosteje uporabljajo tudi televizije).

11. Dober primer so denimo nekdanji konferenčni sistemi, namenjeni skupinski izmenjavi informacij in mnenj, ki so bili sprva zgolj besedilnega značaja, danes pa so opremljeni z multimedijskimi formati.

določen program ali pristop uporabljajo pogosteje kot druge – na primer (ne)klikanje po določenih povezavah in različna količina pozornosti, ki jo namenijo določeni podstrani ali celo delu podstrani, vplivata na to, kako se bo neka spletna platforma spreminjala in kako se bo v prihodnje prilagajala obstoječim uporabnikom oz. poizkusila pritegniti nove. Ne glede na ta uporabniški vpliv izpostavljamo tri ravni, ki določajo nižjo ali višjo stopnjo svobode pri izbiri rab, kar prikazujemo tudi z dvema tehnološkima matricama: spletnimi družabnimi omrežji in spletnimi forumi. Razmerje vplivanja je namreč obojestransko: lahko gre za individualni ali kolektivni vpliv uporabnikov na spreminjanje in razvoj določene platforme in obratno, za poskus vpliva na delovanje uporabnikov prek nekih vnaprej določenih spletnih rešitev.

3.2.1 Digitalne kompetence

Prva raven je vgrajena v samo idejo tehnološke uporabljivosti – dostop do različnih oblik in vzorcev rab je vedno pogojen z znanjem. Vgrajena pristranost v prvi vrsti zadeva vprašanje potrebnih znanj, ki diferencirajo že odločanje o tem, kaj si uporabniki sploh predstavljajo, da lahko počnejo na spletu. Poznavanje interneta je danes označeno kot oblika implicitnega, privzetega znanja (*tacit skilling*), ki se nanaša na družbeno pridobljeno in samoumevno, a s specifičnim kontekstom pogojeno znanje, za katerega se največkrat ne zavedamo, da ga (že) imamo, in o katerem težko govorimo. Strukturno gledano smo z vidika dostopa do »biti na spletu« priča zmanjševanju družbene diferenciacije glede na statusne, spolne in razredne razlike. Kot je optimistično zapisal Chadwick (2006: 198), se je z razširitvijo osebnih računalnikov v domove in gospodinjstva tako v ZDA kot Evropi povečalo tudi poznavanje spletnih brskalnikov in spletnih mest med zaposlenimi belimi ovratniki. S tem so se obenem razširila pričakovanja v odnosu do udobja in relativne preprostosti pri domači uporabi interneta.

Toda dostop je že na individualni ravni pogojen z vsaj štirimi vrstami ovir (van Dijk 2005): motivacijskimi, materialnimi, večšinskimi in praktičnimi. Motivacijske ali kognitivne ovire se nanašajo na odsotnost osnovnih digitalnih izkušenj kot posledice pomanjkanja zanimanja, pretiranega strahu pred tehnologijo in neprivlačnostjo novih tehnologij; materialne omejitve se nanašajo na odsotnost posedovanja računalnika in omrežnih povezav; večšinske ovire kažejo, da je pomanjkanje digitalnih veščin pogojeno z nezadostno izobrazbo, odsotnostjo družbene pomoči pri uporabi ali zaznavanjem tehnologije kot »neprijazne« stvari; praktične ovire pa se nanašajo na pomanjkljive zmožnosti same uporabe tehnologij v praksi. Neenakosti v odnosu do teh raznovrstnih dimenzij dostopa niso zgolj tehnološke narave, temveč gre za kompleksno prepletanje individualnih dispozicij, družbene lokacije in mobilnosti ter ekonomskih, političnih, kulturnih in nenazadnje tudi jezikovnih virov. Neenakosti se nenazadnje kažejo tudi na ravni starosti, razreda, spola, etničnosti in geografske pripadnosti (Dahlgren 2009: 171).

3.2.2 Homogenizacija izbire in kultura spletnih kast

Vpetost različnih večšinskih zahtev pa ni le rezultat siceršnjih družbenih neenakosti ali diferenciacije, pač pa so te »pristranosti« določene znotraj posamezne arhitekturne zasnove tehnološkega vmesnika, ki »nosi« družbeni prostor, v katerega stopajo inter-

netni uporabniki. Kot denimo ugotavlja Papacharissi (2009) v svoji primerjalni analizi treh različnih družbenih omrežij na spletu – Facebooka, LinkedIna in AsSmallWorlda – vsebuje Facebook, četudi je dandanes splošno odprto omrežje, vgrajene »demografske pristranosti«, saj je bila prvotna baza uporabnikov strukturirana okrog privilegiranih izobraževalnih institucij, kar po mnenju nekaterih v spletno kulturo vnaša elemente »ameriške buržoazije« (Boyd 2007 v Johnson 2007). Na zasebni, težko dostopni mreži AsSmallworld je družbeni razred poudarjen že v uvodnih predstavitvah udeležencev, ki se močno navezujejo na predstavitev lokacije, šolanja in trenutne zaposlitve (Papacharissi 2009: 211). Vstop v omrežje je namreč pogojen z vabilom že registriranega člana, kar predstavlja pomemben mehanizem selekcije na eni strani in privilegija na drugi.

V tem duhu se denimo Papacharissi (2009: 205) sprašuje, ali so v času, ko težave z dostopom do tehnologije in pismenosti ne rešujejo vprašanj digitalnega razkoraka, saj se ta premika v drugo smer, nekateri prostori »bolj enakopravni kot drugi« in se posledično prek njih vzpostavlja nov spletni informacijski »kastni sistem«. Ti spletni kastni sistemi se po njenem mnenju organizirajo okrog subkultur okusa, ki obstoječe neenakosti utrdijo ali jih postavijo pod vprašaj. Že sam izbor in namera za priključitev v posamezno spletno družbeno omrežje je namreč indikator okusa: v LinkedInu je tako denimo etos okusa zgrajen okrog profesionalnih kazalcev, članstvo pa predvideva tehnološko pismenost in poklice, ki so pretežno »računalnikom prijazni«, kar implicira razredno strukturo belih ovratnikov (Papacharissi 2009: 212). Vgrajena arhitektura Facebooka je na vstopni ravni ravno nasprotna: je vsesplošna, kar posledično narekuje njegovo odprtost, množično popularnost in na ravni uporabniške strukture večjo družbeno diferenciranost.

3.2.3 Upravljalški mehanizmi avtoritete

Spletna družbena omrežja so tako kot preostali prostori skupinskega komuniciranja vedno last nekega ustanovitelja – bodisi zasebnega ali javnega podjetja, člana ali skupine članov, javne ali zasebne organizacije, združenja itd., ki v funkciji »upravljavca« (Petrič in Petrovič 2008: 49) pomembno vplivajo na naravo družbene dinamike in odnosov med člani. Ustanovitelji namreč v odnosu do uporabniških izkušenj v veliki meri determinirajo vedenja, izbire in odnose med uporabniki, saj med drugim določajo: a) odprtost komunikacijskega prostora v smislu dostopa in objave sporočil; b) pravila identifikacije, ki se nanašajo na sistem objav osebnih podatkov in oblikovanja osebnih profilov v sistemu; c) pravila delovanja in komuniciranja ter njihovo uveljavljanje (od pristojnosti moderatorjev in vzpostavljenih pravil do možnih sankcij); d) oblike in načine komuniciranja v smislu zamejevanja javnih in zasebnih prostorov za izmenjavo sporočil in izbire različnih komunikacijskih poti; ter e) t. i. mehanizme ugleda, ki vnašajo pomembno interno diferenciacijo in tekmovanje med člani. S tem se v prostorih spletnih forumov uveljavljajo *formalne norme*, ki se nanašajo na formalno zapisana pravila in določajo norme kulturnega vedenja, avtorske pravice, kazensko in pravno odgovornost upravitelja in članov ter tudi pogoje za vključitev v skupnost. Poleg formalnih pravil imajo upravljalci v rokah tudi *regulacijo*, prek katere svoje člane bodisi

kaznujejo bodisi nagrajujejo.¹² Vgrajena pristranost pa je razvidna tudi v mehanizmu zahtevane identifikacije ob vstopu v neki forum, ki določa objavo pravega imena člana ali celo drugih osebnih podatkov (Petrič in Petrovčič 2008: 59).

3.3 Strukturne pristranosti: privatizacija, koncentracija, komodifikacija

Poleg materialnih in vgrajenih mehanizmov pristrane kulture spleta imajo močan vpliv na vedenje občinstev še dejavniki, ki jih je mogoče opredeliti kot strukturne pristranosti. Ugotovitve Hindmana, da prihaja na svetovnem spletu do znatne koncentracije moči, namreč ne gre zreducirati le na materialno raven specifičnosti tehnologije, po kateri naj bi same tehnične lastnosti interneta pretendirale v smer koncentracije. Internet se je razvil v kapitalističnih družbah, in če je bil v svojih začetkih v veliki meri protikomercialno usmerjen, se je od začetka enaindvajsetega stoletja vedno bolj spreminjal v privatizirano področje, ki se ga z univerzalizacijo blagovne forme poizkuša na različnih ravneh namerno nadzorovati prek zaprtih in celo monopoliziranih trgov (Bellamy Foster in McChesney 2011). Analitično gledano lahko izpostavimo vsaj tri področja, na katerih so internetne aktivnosti vse bolj podvržene pritisku komodifikacije in komercializacije, s čimer postane izbira uporabnikov dodatno zamejena ali celo onemogočena.

3.3.1 Privatizacija omrežij

Prva raven se nanaša na tehnično raven internetnega omrežja, ki je privatiziran tako v ZDA kot v Evropski uniji, čeprav sta bili obe omrežji zgrajeni z javnimi sredstvi. V ospredju je predvsem vzpostavljanje koncentracije pri ponudnikih storitev, značilno predvsem za ZDA, kjer mnogo gospodinjstev nima izbire med večjim številom ponudnikov dostopa do interneta. Iz tega vsaj delno izhaja tudi dalj časa prisoten »boj za nevtralnost interneta« in poizkus pretvorbe interneta v nadgrajeno obliko *digitalne televizije*, kjer bi obstajale precejšnje omejitve, kam na internetu lahko zares učinkovito dostopamo že na ravni same tehnologije.

3.3.2 Koncentracija

Druga raven se nanaša na koncentracijo na spletu, kjer nekaj internetnih gigantov ponuja in distribuira spletne vsebine ter storitve, s čimer ohranjajo nadzor nad znatnim delom interneta. Čeprav so se z internetom pojavili novi zmagovalci, kot je denimo Google, to nikakor ni prineslo resne razpršitve moči, kot se je utopično pričakovalo. Nasprotno, monopolizacija je v visoko povezanih trgih spletnega sveta še bolj verjetna, ovire za vstop na »spletni trg« pa so enako ali celo bolj visoke, kot na drugih kapitalističnih trgih (kjer igrajo pomembno vlogo tudi omenjene materialne pristranosti). Vsaj posredno je ta koncentracija vodila tudi v možnost omejevanja odprtosti spleta in njegovo ograjevanje prek le delno odprtih platform ter aplikacij.

12. Ta vloga je v spletnih forumih običajno dodeljena enemu ali več »moderatorjem«, ki skrbijo za vsebino sporočil in tudi vedenje uporabnikov, saj lahko sporočila premikajo, jih preimenujejo, brišejo ali zaklepajo. V primeru hujših kršitev lahko nekega člana tehnično celo izključijo iz skupnosti (Petrič in Petrovčič 2008: 51).

3.3.3 Komodifikacija in ohranjanje hierarhij

Tretja raven zadeva vzpostavljanje ter ohranjanje hierarhij in koncentracije moči prek avtorskih pravic in patentov, ki so oblika kapitalistične rente. Zakonsko zaščiteni lastniški sistemi največjim podjetjem olajšujejo možnost, da na internetu ohranjajo razmerja moči v svojo korist. Prek omejevanja dostopa v digitalnem okolju se ustvarja redkost dobrin in fiktivna blaga, kjer ta zaradi preproste reprodukcije in posledično možnosti neomejenega izobilja *de facto* ne bi mogla obstajati, zato se jih ustvarja umešno (May 2010). Internet s tem morda najjasneje izpostavlja nasprotja kapitalistične družbe, v kateri lahko zasebno bogastvo pogosto raste le na račun skupnega, javnega bogastva – neomejen dostop (npr. do virov znanja) bi namreč onemogočal redkost dobrin, ki je nujna za ustvarjanje profitov (Bellamy Foster in McChesney 2011). To vzpostavlja nove *monopole nad znanjem*, ki so po Innisu (1951) zgodovinska stalnica vseh človeških družb.

Omeniti velja tudi drugo plat naraščajoče komodifikacije spleta, saj najbogatejša in največja spletna podjetja kolektivno sodelovanje in participacijo svojih občinstev izkoriščajo kot obliko brezplačnega dela, ki se pretaka v njihovo zasebno finančno korist (Terranova 2004). Prav aktivnosti in vsebine uporabnikov na najpopularnejših spletiščih so namreč eden bistvenih predpogojev obstoja in uspeha teh podjetij, z vložnim delom občinstev pa lahko ta podjetja nadalje obnavljajo svoj vpliv in moč. V tem okviru je mogoče Wikipedijo jemati kot najuspešnejši primer alternativnega in nekomercialnega pristopa, ki v prvi vrsti služi javnemu dobremu, in ne zasebnim finančnim interesom, s čimer se uspešno upira zgoraj omenjenim procesom komodifikacije spleta.

4 Sklep

Strinjamo se s Fuchsom (2008: 215), ko pravi, da imajo tehnologije dvostranske učinke, saj hkrati »omogočajo in omejujejo človeška delovanja«. Treba pa je dodati, da nobena tehnologija sama po sebi ni spremenila razmerij moči, a kot potencial sleherne tehnološke nadgradnje ponujajo tudi alternativne oblike organizacije v družbi in delovanje znotraj nje, ki jih poprejšnje tehnologije morda niso. V primeru interneta se to kaže predvsem v strukturi novih demokratičnih in alternativnih gibanj, ki so v svojih temeljih lahko horizontalna, brez pravega centra, močno pa so zaznamovala prav leto 2011. Splet kot medij, ki je še vedno tesno vezan na idejo odprtosti, pa po drugi strani oblikujejo tudi močne hierarhije: te so materialne, vpete v hiperpovezave, političnoekonomske, kjer dominirajo podjetja, kot so Google, Facebook ali Microsoft, in družbene, vidne na primer v manjši skupini belih, visokoizobraženih moških profesionalcev, ki so množično nadreprezentirani v vidnosti mnenj, ki jih objavljajo na spletu (Hindman 2009: 18–19), močno pa prevladujejo tudi, ko pride do samega zanimanja za politiko na spletu (Kaye 2011). Zato je tudi pri analizi potencialne avtonomije spletnih občinstev treba upoštevati večdimenzionalnost interneta kot tehnologije in se spraševati a) o dostopu do interneta in naravi omejitev na ravni njegovih materialnih specifik; b) o sposobnostih za njegovo rabo na način, ki bo uporabnikom dejansko v prid; in c) o institucijah, v katere je internet vpet in od katerih je odvisen njegov nadaljnji razvoj.

Omenjene ravni neenakosti so se v mnogih razpravah (npr. Van Dijk 2006) poenotile pod terminom digitalnega razkoraka. S tem odražajo širše procese stratifikacije, ki so, kot ocenjuje Fuchs (2008: 215–216), ključni vir, skozi katerega se vzpostavljajo razredi poražencev in zmagovalcev v sodobni družbi. Stratifikacijski vzorci so v prvi vrsti vzpostavljeni skozi obstoječe družbene hierarhije – glede na starost, družinski status, zmožnosti, spol, etničnost, poreklo (*origin*), jezik in prostor (urbani vs. ruralni). Neenakosti v dostopu do materialnih ravni, zmožnosti na ravni rab, koristi od tehnologije in participacije v odnosu do institucij, ki proizvajajo nove tehnologije, pa so tudi posledica asimetrične distribucije ekonomskega (denar, lastnina), političnega (moč, družbeni odnosi) in kulturnega (veščine) kapitala. Razloge za take razkorake Fuchs (2008: 216) pripisuje »večdimenzionalni razredni strukturi sodobnih družb, ki ustvarja strukturne neenakosti. Ljudje z višjimi dohodki, daljnosežnimi in vplivnimi družbenimi vezmi, dobro izobrazbo in visokimi veščinami imajo v večji meri dostop do novih tehnologij, lažje jih uporabljajo, več koristi imajo od njih in politično bolj delujejo prek njih kot tisti z nizko količino ekonomskega, političnega ali kulturnega kapitala.«

Vprašanje, ki na tem mestu ostaja odprto, je, v kolikšni meri in na kakšne načine se ta večdimenzionalna razredna struktura prekriva s strukturo močnih vs. nemočnih spletnih občinstev. Ali mit o avtonomnem in svobodnem spletnem uporabniku vendarle ne dovoljuje vsaj nižnih poti, skozi katere se lahko na novo konstituira statusni ali razredni sloj, ki je drugačen oz. spletno specifičen? Odgovor na zastavljeno vprašanje je po našem mnenju nujno redukcionističen, če ne upošteva na tem mestu ponujenih spoznanj o zapleteni strukturi internetne infrastrukture ter širših družbeno-ekonomskih in kulturnih konstelacij. Aplikacija sintetiziranih pristranosti spletne kulture na vprašanje diferenciacije spletnih občinstev bi namreč pomenila, da se v neki točki, kot omenja Fuchs, odvija družbeno prekrivanje med »bogatimi« in »osiromašenimi« razredi.

Raziskovanje razredne pogojenosti spletnih občinstev zahteva perspektivo vsaj dveh sočasnih pogledov – pogleda od družbene optike k spletu na eni in pogleda iz spletne optike v družbo na drugi strani. Obenem pa zahteva tudi iskanje »novega« razreda avtonomnih in opolnomočenih, a ne nujno *bogatih* posameznikov, ki znajo izkoristiti potencialne interneta ter subvertirati njegove družbene in tehnološke omejitve do te mere, da spletne prostore in orodja uporabljajo kot vzorce lastne emancipacije, kot možnost potencialnega iskanja alternativ za pristranosti, ki v veliki meri odražajo neenakosti in hierarhije v sami družbi. Na teoretski ravni sta primer takega političnega razreda s konceptom multitudine poizkušala podati Hardt in Negri (2005). Multitudo vidita kot primer mrežnega telesa, ki se lahko upira poizkusom družbenega nadzora in hierarhičnosti (bodisi notranji hierarhiziranosti bodisi hierarhijam v sami družbi). Značilnost multitudine je namreč oblika organizacije, ki nadomesti suverenost in enotnost; eno nadomesti mnogo, zaradi česar to politično telo vsebuje množstvo družbenih razlik, katerih pomembno načelo je, da tudi ostajajo različne (za razliko od starih protisistemskih gibanj). Kot primer avtorja podajata nova politična in družbena gibanja, ki se opirajo na mrežno povezovanje onkraj nacionalnih meja in so brez pravega središča.

Prej bi zato lahko govorili o policentričnosti, o množstvu bolj ali manj čvrstih in trdnih vozlišč, ki z medsebojnim povezovanjem odražajo tako novo razredno kompozicijo v postfordističnem kapitalizmu kot mrežno strukturo interneta, ki je lahko pomembna komunikacijska platforma za povezovanja teh vozlišč. Obe specifikki postmoderne omogočata prav takšno obliko necentraliziranega delovanja. Na nadnacionalni ravni se je v letu 2011 s takšno obliko povezovanja vzpostavilo vplivno gibanje 15. oktober oz. 15o, katerega močno ohlapna organizacija in mobilizacija je v veliki meri vzniknila iz spleta in potekala prav prek njega, manifestirala pa se je s protesti na trgih in ulicah številnih mest po svetu.

Literatura

- Baran, Paul, in Sweezy, Paul (1966): *Monopoly Capital*. New York: Monthly Review Press.
- Bauman, Zygmunt (2001): *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Zygmunt (2008): *Identiteta: Pogovori z Benedettom Vecchijem*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Bellamy Foster, John, in McChesney, Robert (2011): *The Internet's Unholy Marriage to Capitalism*. MRZine, 62 (10). Dostopno prek: <http://monthlyreview.org/archives/2011/volume-62-issue-10-march-2011> (17. 3. 2011).
- Bentivegna, Sara (2006): *Rethinking politics in the world of ICTs*. *European Journal of Cultural Studies*, 21 (3): 331–343.
- Burnett, Robert, in Marshall, P. David (2003): *Web Theory: An Introduction*. London: Routledge.
- Chadwick, Andrew (2006): *Internet politics: States, Citizens, and New Communication Technologies*. Oxford: Oxford University Press.
- Curran, James, in Seaton, Jean (2003): *Power without Responsibility*. London: Routledge.
- Dahlgren, Peter (2009): *Media and Political Engagement: Citizens, Communication and Democracy*. Cambridge: Cambridge Press.
- Dyer-Witheford, Nick (1999): *Cyber-Marx: Cycles and Circuits of Struggle in High-Technology Capitalism*. Urbana, Chicago: University of Illinois Press.
- Fisher, Eran (2010): *Media and New Capitalism in the Digital Age: The Spirit of Networks*. New York: Palgrave Macmillan.
- Fuchs, Christian (2008): *Internet and Society: Social Theory in the Information Age*. London: Routledge.
- Hardt, Michael, in Negri, Antonio (2005): *Multituda: Vojna in demokracija v času imperija*. Ljubljana: Študentska založba.
- Hindman, Matthew (2009): *The Myth of Digital Democracy*. Princeton in Oxford: Princeton Press.
- Innis, Harold A. (1951): *The bias of communication*. Toronto: University of Toronto Press.
- Johnson, Bobbie (2007): *Facebook v Myspace. A class divide*. *The Guardian*, 26. junij. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/world/2007/jun/26/usa.news> (6. 12. 2011).
- Kaye, Barbara K. (2011): *Between Barack and a Net Place: Motivations for using social network sites and blogs for political information*. V Z. Papacharissi (ur.): *A networked self: 208–231*. London: Routledge.
- Lessig, Lawrence (1999): *Code and other laws of cyberspace*. New York: Basic Books.

- Mattelart, Armand (2000): *Networking the World, 1794–2000*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- May, Christopher (2010): *The Global Political Economy of Intellectual Property Rights: The new enclosures* (2. izd.). New York: Routledge.
- Mayer, Paul A. (1999): From logic mashines to the Dynabook: An overview of the conceptual development of computer media. V P. A. Mayer (ur.): *Computer Media and Communication: A reader*: 3–22. Oxford: Oxford University Press.
- McChesney, Robert W. (2007): *Communication Revolution: Critical Junctures and the Future of Media*. New York, London: The New Press.
- Napoli, Philip M. (2011) *Audience Evolution: New Technologies and the Transformation of Media Audiences*. New York: Columbia University Press.
- Nunes, Mark (2006): *Cyberspace of Everyday Life*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Oblak Črnič, Tanja (2008): O začetkih interneta na Slovenskem. *Javnost/The Public*, XV: 151–172.
- Oblak, Tanja, in Petrič, Gregor (2005): *Splet kot medij in mediji na spletu*. Ljubljana: FDV.
- Oblak, Tanja (2003): *Izzivi e-demokracije*. Ljubljana: FDV.
- Ofcom (2011): A nation addicted to smartphones. Dostopno prek: <http://consumers.ofcom.org.uk/2011/08/a-nation-addicted-to-smartphones> (4. 8. 2011).
- Quan-Haase, Aanabel in Alyson L. Young (2010): Uses and Gratifications of Social Media: A comparison of Facebook and Instant Messaging. *Bulletin of Science, Technology & Society*, 30 (5): 350–361.
- Paparachissi, Zizi (2009): The virtual geographies of social networks: a comparative analysis of Facebook, LinkedIn and AsmallWorld. *New Media & Society*, 11(1–2): 199–220.
- Petrič, Gregor, in Petrovčič, Andraž (2008): Strukturni in upravljalški dejavniki družbene kohezije, zaupanja in participacije v spletnih skupnosti. *Družboslovne razprave*, XXIV (58): 45–68.
- Prodnik, Jernej (2010): Garderobne skupnosti in kiberprostor: h konceptu »psevdookoljskih« niš. *Časopis za kritiko znanosti*, 242: 109–124.
- Resnick, David (1998): Politics on the internet: the normalisation of cyberspace. V C. Toulouse in W. T. Luke (ur.): *The Politics of Cyberspace*: 48–68. London. Routledge.
- Rice, Ronald E. (1999): Artifacts and Paradoxes in New Media. *New Media & Society*, 1 (1): 24–32.
- Salecl, Renata (2011): *Izbira*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Škerlep, Andrej (1998): Model računalniško posredovane komunikacije: tehnološka matrica in praktična raba v družbenem kontekstu. V V. Vehovar in drugi (ur.): *Internet v Sloveniji*: 24–53. Izola: Desk.
- Terranova, Tiziana (2004): *Network culture: Politics for the information age*. London: Pluto Press.
- Van Dijk, Jan A. G. M. (2005): *The deepening divide: Inequality in the information society*. London: Sage.
- Winner, Langdon (1985) Do artifacts have politics? V D. Mac Kenzie in J. Wajcman (ur.): *The Social Shaping of Technology*: 26–38. Buckingham: Open University Press.

Summary

The present article lays out main limitations of the “emancipatory” potentials of the Internet as a medium, which was throughout its history presented in mostly utopian terms. It was commonly considered as a medium that will bring positive social and political change that will enable equality between users, non-hierarchical relations and consequently also new potentials for fully developed democracy. Article demonstrates certain biases of this new technology in regards to the audiences and individual agency on the Net, by providing a critique of the before mentioned simplistic notions of its possible use and development in a wider social context. These biases are either connected to the material limitations and are therefore dictated by the technical biases of technology as such, or reflect wider socio-structural limitations that are mirrored through the Net. The Internet, being a part of wider social relations, much like other technologies either enables or constrains audiences and their autonomy.

On the basis of these preliminary presuppositions, authors first conceptualize cyberspace as an assemblage of material infrastructure, public representations and everyday practices, which enables them to analytically differentiate key levels through which relations between different actors are constituted. After this initial clarification, authors provide a critique of technological determinism, which presents technological changes as independent, neutral and autonomous from society. This approach is connected to the “ideology of technology”, which can be seen as providing an influential interpretations of technological and social changes, especially of its supposedly positive outcomes (which seem necessary and inevitable in this interpretation). As an alternative, authors present Innis’s theory of the *biases of communication*, which was often accused of technological determinism. They demonstrate that a closer interpretation of this theory can offer a much more nuanced and complex picture of the role technology plays in society. This offers a solid ground for authors to focus on their own model of *material*, *embedded* and *structural* biases of the Internet that constrain and limit the power of audiences on the Internet and with it also possible emancipatory potentials that could develop through the use of this new technology.

Firstly, *material* biases develop from the technical infrastructure of the Net that is based in network structure and web links. This bias shows a tendency towards the politics of *winners-take-all* (e.g. the concept of “Googlearchy”), while autonomy of audiences can also be limited through choices of architecture or design of specific medium or technology (and may seem self-evident or even *natural* when they are completely implemented). Secondly, *embedded* biases are connected to digital competencies, homogenization of choice, and mechanisms of authority. These biases can change with use and practice of audiences, but nevertheless seriously constrain activities of individual users. They are connected to the wider social relations, for example to the social norms, regulation, hierarchies or social inequalities. A crucial part when it comes to the third type of biases, the *structural* ones, is assigned to commodification, privatization, and concentration on (and of) the Internet. These processes are transmitted both on the technical infrastructure of the networks (privatization) as well as on

the content and applications running on this material basis. The Internet is a part of capitalist societies, which produce serious inequalities, while there is also a constant tendency toward monopolization. These processes reinstate new (old) hierarchies and (re)produce concentration of power both through the Net and on it.

Authors claim that all these biases and their different levels of influence seriously impede possibilities for possible autonomy of audiences and users when it comes to their activities and choices on the Internet. They note that particular biases are usually at the same time in complex reciprocal relation with one another and can either enhance or even contradict each other. While a certain bias of new technology can provide new means of autonomy (e.g. reduction of exclusivity when it comes to the production of content), others can seriously impede such possibilities (e.g. new monopolies and economic elites, concentration of the web-traffic, or privatization of technological infrastructure and large parts of the Web). It is therefore possible to see several contradictions and antagonisms at work both within the Internet and within society, which fully normalized this new technology. Authors conclude their article with a consideration of possible consequences of these findings for understanding of complicated relations when it comes to studying audiences on the Web, by pointing at different possibilities of political empowerment.

Keywords: *biases and cyberspace, web-audiences, the web and the Internet, inequality and hierarchies, concentration of power*

Podatki o avtorjih:

dr. Tanja Oblak Črnič

izredna profesorica na Katedri za medijske in komunikacijske študije

FDV, Ljubljana

tanja.oblak@fdv.uni-lj.si

Jernej Prodnik

asistent na Katedri za medijske in komunikacijske študije

FDV, Ljubljana

jernej.prodnik@fdv.uni-lj.si